

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Фінансові ресурси державного пенсійного страхування

Студента 2 курсу, 7м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Страхування»

Воробйова Віктора
Вікторовича

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Волосович Світлана
Василівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування у фінансовій системі держави	6
1.2. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування	11
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	17
2.1. Правове забезпечення системи державного пенсійного страхування	17
2.2. Аналіз розвитку формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України	23
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	33
3.1. Світовий досвід розвитку систем державного пенсійного страхування	33
3.2. Напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в Україні	41
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Система державного пенсійного страхування населення є важливою складовою фінансової системи країни, оскільки створює умови для економічного захисту та соціальної захищеності непрацевдатних громадян.

Реформування системи пенсійного страхування в Україні триває вже понад 10 років, проте у цій сфері все ще залишаються проблеми організаційного, економічного, правового та фінансового характерів. Питання розвитку пенсійної системи, як складової системи соціального захисту досліджено неповною мірою і потребують подальшого вивчення. До того ж, розвиваючись в межах діючих стратегій, складові пенсійної системи перебувають під потужним впливом нестабільного економічного середовища. Аналогічний вплив на суспільне середовище здійснює і пенсійна система.

Слід констатувати, що на сучасному етапі система державного пенсійного страхування є фінансово нестабільною, не забезпечує розмір пенсій відповідно до трудового внеску більшості громадян. Поряд з цим, реалізація механізмів державного пенсійного забезпечення не здійснюється в повній мірі на засадах страхових принципів та принципів соціальної справедливості.

Дослідженням проблем пенсійного страхування і механізмів його реалізації у своїх наукових працях займалися такі українські вчені, як Н.М. Внукова, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, Ю.С. Конопліна, Н.В. Кузьминчук, Е.М. Лібанова, О.Є. Мачульська, Б.О. Надточій, В.М. Опарін, І.Я. Чугунов, В.Б. Яценко та ін.

Відаючи належне науковому доробку з цієї проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Відсутність системного підходу знижує ефективність управлінських рішень у сфері фінансування державного пенсійного страхування.

Наразі недостатньо досліджені місце та роль пенсійного страхування у системі соціального захисту населення в умовах трансформаційних перетворень в економіці держави, потребує подальшого дослідження питання забезпечення фінансової збалансованості бюджету Пенсійного фонду України.

Зазначене обумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, її мету та завдання дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних питань державного пенсійного страхування, визначення напрямів розвитку механізму формування і використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;
- визначити джерела формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування;
- розкрити правове забезпечення системи державного пенсійного страхування;
- здійснити аналіз сучасного стану формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України;
- визначити особливості розвитку пенсійних систем в розвинутих країнах світу;
- визначити напрями вдосконалення системи фінансового забезпечення державного пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження є система державного пенсійного страхування.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування і використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів:

теоретичного узагальнення, систематизації, методи аналізу та синтезу, методи структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та застосування економіко-математичних методів оцінки первинного матеріалу. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення пенсійного страхування, законодавчі та нормативні матеріали з питань пенсійного страхування, наукові праці українських і зарубіжних вчених.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 джерело) та додатків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення державного пенсійного страхування можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі органів Пенсійного фонду.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Фінансові ресурси державного пенсійного страхування// Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2020. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування у фінансовій системі держави

За сучасних умов соціально-економічного розвитку пенсійна система відіграє вагомую роль, оскільки її надійність та стійкість є запорукою соціальної та економічної стабільності.

Відповідно до ст.46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством. Це право громадян гарантується за рахунок виплат коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також коштів бюджетів різних рівнів, коштів з інших джерел. Достатній рівень життя громадян, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом, має забезпечуватись за рахунок сплати пенсій, допомог, інших соціальних виплат [5].

Державне пенсійне страхування є важливою складовою фінансової системи країни і основною складовою системи соціального захисту населення.

Значення пенсійного забезпечення для соціального захисту громадян важко переоцінити: пенсійні виплати отримують близько 11 мільйонів осіб (станом на початок 2019 року), при цьому для більшості з них такі виплати є основними і такими, що мають сплачуватись на рівні, не нижче мінімальних соціальних стандартів [26]. Саме тому питанням державного пенсійного страхування постійно приділяється особлива увага.

Основними чинниками зростаючого значення пенсійної системи в країні є:

- по-перше, необхідність виконання конституційних зобов'язань соціальної держави з визнанням накопиченого пенсійного боргу;
- по-друге, необхідність реформування пенсійної системи на підставі страхових принципів її функціонування;
- по-третє, виконання встановлених міжнародних норм та вимог з матеріального забезпечення пенсіонерів, які є обов'язковими умовами визнання країни в якості цивілізованої соціально-орієнтованої держави.

Чугунов І.Я. та Насібова О.В. зазначають: «... система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення зародилась досить давно. Еволюція суспільного розвитку та фінансових відносин привели до виокремлення пенсійного захисту населення у вагомому фінансову складову, що стало одним із дієвих інструментів стимулювання людського капіталу та вагомим економічним чинником, який містить інвестиційну складову зростання» [45].

В Україні передбачено функціонування трирівневої пенсійної системи (рис.1.1), яка має розширити можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в країні.

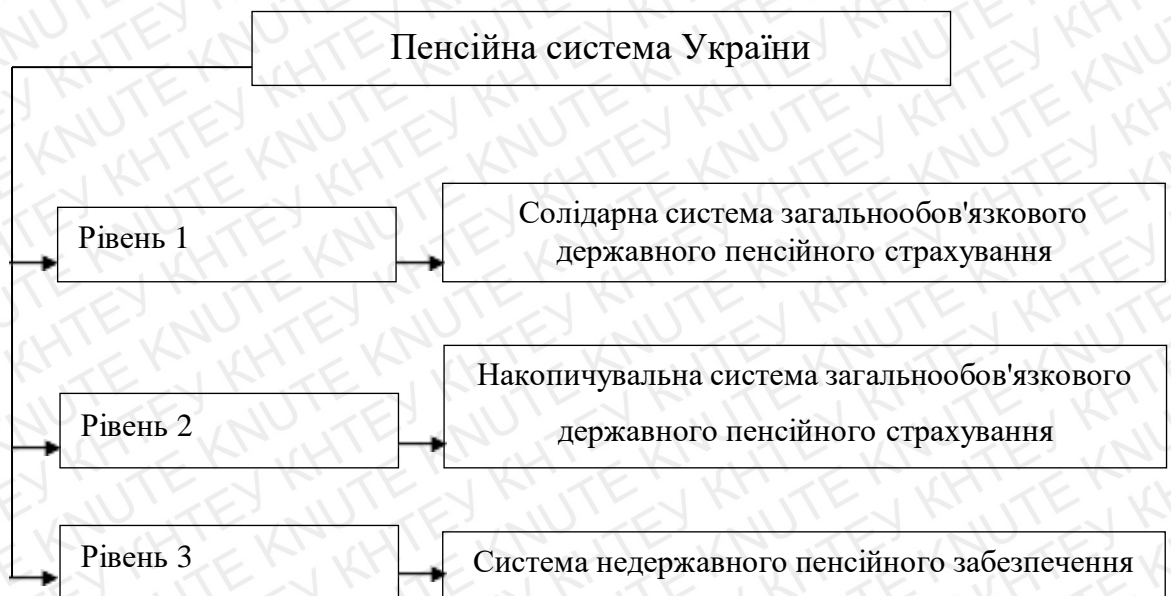

Рис. 1.1. Структура пенсійної системи України

Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів у Накопичувальному фонді, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення [27].

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні.

Погоджуємося з думкою Е. Лібанової про те, що солідарна система ще багато років залишатиметься важливим елементом пенсійної системи України, оскільки це найкраща система для забезпечення мінімальних, але гарантованих пенсій і захисту літніх людей від бідності. В Україні поки що не створено умови для безпечного заощадження громадян. Макроекономічна нестабільність, наявне безробіття, відсутність надійних ощадних рахунків, а на додаток економічна криза змушують громадян покладатись на солідарну систему пенсійного забезпечення [19].

Отже, можна стверджувати, що державне пенсійне страхування є сукупністю створених правових, економічних та організаційних інститутів і

норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством [27].

На сьогодні в системі державного пенсійного страхування фінансуються три види державних пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності, пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Основними проблемами діючої системи державного пенсійного страхування є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного страхування є соціально несправедливою – у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбільш вразливих верств населення.

Досліджуючи розвиток пенсійного страхування Л. Стожок [40] відзначає, що загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає призначення, перерахунок і виплату пенсій, надання соціальних послуг застрахованим особам і членам їхніх родин із коштів Пенсійного фонду України, що формується за рахунок страхових внесків роботодавців і громадян, бюджетних і інших джерел, а також регулює порядок формування загальнообов'язкового накопичувального пенсійного фонду і виплат із його коштів пенсій або одноразових виплат. Разом з тим необхідно зазначити, що держава при реалізації функцій, крім страхових засад, може скористатись у пенсійному забезпеченні можливостями перерозподілу коштів від активного працездатного покоління на користь покоління пенсіонерів. При цьому можна не брати до уваги, сплачувало старше покоління початкові внески чи ні. У цьому випадку йдеться про метод перерозподілу, згідно з яким кожне економічно активне покоління сплачує страхові внески на користь старшого

покоління, і це виглядає як договір солідарності між поколіннями [40].

У ринкових умовах господарювання пенсійна політика повинна ґрунтуватися на методології страхування, що встановлює паритетне співвідношення між внесками найманих працівників та роботодавців, а також між страховими виплатами та внесками. Створення в Україні адекватної ринковій економіці пенсійної системи підвищить рівень відповідальності громадян за своє майбутнє, спонукатиме їх заощаджувати частину зароблених коштів на старість, допоможе подолати патерналістські настрої та очікування, швидше адаптуватися до нових умов життя.

Питання розвитку пенсійної системи, адекватної новим відносинам власності, – виникнення нових інститутів – є досить актуальним із точки зору реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення. Незважаючи на реформування інститутів пенсійної системи, вона на сьогодні є державною, так як соціально ефективною може бути тільки та пенсійна система, гарантом якої виступає держава. З позицій інституціоналізму справжнім суб'єктом пенсійної системи виступає держава, яка формує умови функціонування пенсійної системи. Діюча сьогодні система правил виходу на пенсію та визначення обсягу пенсійних виплат залишається незмінною, еволюціонуючи лише в напрямку зміни параметрів пенсійної системи. Роль держави в регулюванні соціальних процесів є головною. Відповідальність за соціальний захист громадян – конституційна, законодавча, фінансова, управлінська, координаційна – покладена на державу.

Будь-яка демократична держава повинна бути активним суб'єктом пенсійних правовідносин і не може самоусунутися від матеріального забезпечення своїх громадян у разі досягнення ними пенсійного віку, настання інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника, особливо тих, які своєю працею сприяли розвитку держави та суспільства.

Отже, на сьогодні система державного пенсійного страхування є важливою та необхідною ланкою економіки та фінансової системи будь-якої держави.

1.2. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

В процесі реалізації державного пенсійного страхування важливе значення відіграє механізм формування та використання фінансових ресурсів. Наявність надійних і потужних джерел фінансового забезпечення державної пенсійної системи створює умови для її ефективного функціонування.

Базовою складовою пенсійної системи в Україні є солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. Управління фінансами солідарної пенсійної системи здійснює Пенсійний фонд України. Зазначимо, що Пенсійний фонд є історично першою і фінансово найбільш потужною державною установою системи соціального страхування в Україні.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення.

У процесі своєї діяльності Пенсійний фонд формує доходи, за рахунок яких фінансуються його видатки. Доходи Пенсійного фонду являють собою важливу складову надскладного механізму функціонування фонду, без якої неможлива його діяльність, і в першу чергу – фінансування виплати державних пенсій.

На сучасному етапі джерелами формування коштів Пенсійного фонду є [27]:

- страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених законодавством;
- суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;
- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески;
- інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу коштів Державного бюджету України і не підлягають оподаткуванню.

Слід відмітити, що на сучасному етапі серед задекларованих джерел надходження відсутні доходи від ведення інвестиційної діяльності Пенсійним фондом. Такий стан справ зумовлений тим, що Пенсійний фонд не проводить інвестиційну політику, зважаючи на недостатню розвиненість фінансового ринку в Україні та відсутність тимчасово вільних фінансових ресурсів фонду, враховуючи його дефіцитність.

Основним джерелом доходів бюджету Пенсійного фонду згідно чинного законодавства є єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (встановлена частка), який належить до страхових платежів, має цільовий характер і не включається до складу податків та податкових надходжень. При цьому, сплата ЄСВ збільшує податкове навантаження на роботодавців, що не сприяє зацікавленості у їх сплаті через високі тарифи та посилює негативні тенденції, пов'язані із виплатою «тіньової» заробітної плати. Крім того, втрачаються страхові основи пенсії, оскільки відповідальність за її формування в основному забезпечується роботодавцем. Позитивним в цьому плані є досвід країн-членів Європейського Союзу, в яких в ході проведення пенсійної реформи було

встановлено пропорційну відповідальність між працівником та роботодавцем щодо сплати пенсійних внесків.

Серед інших джерел формування бюджету ПФУ – кошти Державного бюджету України. Це пов'язано з наявністю пільгових категорій пенсіонерів, яким призначається пенсія за різними пенсійними програмами. Використання такого фінансового інструменту як дотації з Державного бюджету порушує страхові принципи формування пенсії, створює нерівні умови щодо можливої участі громадян в системі пенсійного страхування, а недофінансування за такими програмами призводять до необхідності запозичення коштів з Єдиного казначейського рахунку.

Страхові внески складають лівову частку доходів Пенсійного фонду і визначаються як власні доходи.

На обсяг власних доходів Пенсійного фонду впливають сукупність факторів, зокрема, величина фонду оплати праці підприємств, установ, організацій; ставки страхових внесків. З метою збалансування фінансових ресурсів соціального страхування держава впливає на їх дію шляхом регулювання величини фонду оплати праці та визначення ставки страхових внесків. Регулювання величини фонду оплати праці тією чи іншою мірою відбувається, оскільки держава встановлює розмір мінімальної заробітної плати в країні для найманих працівників. Зміни обсягів фінансових ресурсів соціального страхування відбуваються у такий самий спосіб і з такими самими темпами, що й зміни розмірів мінімальної та середньої заробітної плати в Україні.

Дефіцит Пенсійного фонду вимагає від Уряду пошуку додаткових джерел його наповнення, постійно вживати різноманітні заходи для вирішення проблем фінансового забезпечення виплати пенсій.

Об'єктивна необхідність удосконалення фінансових механізмів державного управління пенсійним забезпеченням сьогодні зумовлена, перш за все, погіршенням демографічної ситуації; абсолютизацією солідарної пенсійної системи, що супроводжується низьким рівнем заміщення заробітку

пенсією та низьким розмірами пенсії у більшості громадян; великим розривом між максимальними та мінімальними пенсіями; зростанням частки пенсійних виплат у ВВП; невідповідністю витрат доходам, що вимагає постійного субсидування Пенсійного фонду України з державного бюджету. Світовий досвід доводить можливість вирішення фінансових проблем у пенсійній системі шляхом застосування накопичувальних механізмів формування пенсійних коштів, які є одночасно і джерелом для економічного розвитку країни.

Визначивши інструменти фінансового механізму функціонування Пенсійного фонду в частині формування фінансових ресурсів, необхідно визначити інструменти з точки зору використання фінансових ресурсів.

Важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2019 році – майже 10 % ВВП [45].

Зазначимо, що кошти Пенсійного фонду України використовуються на [27]:

1. Виплату державних пенсій (за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника).
2. Надання соціальних послуг (виплата допомоги на поховання).
3. Фінансування адміністративних видатків, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду.
4. Оплата послуг з виплати та доставки пенсій.
5. Формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Зазначимо, що на сучасному етапі система державного пенсійного забезпечення не в змозі повноцінно забезпечити досягнення: прийняттого рівня відшкодування втраченої працівником заробітної плати у разі страхового випадку (досягнення пенсійного віку тощо), адекватної фінансовим відрахуванням працівника і роботодавця; довгострокової фінансової стійкості Пенсійного фонду; прозорості фінансової діяльності Пенсійного фонду для платників єдиного соціального внеску; паритетної

участі соціальних партнерів в управлінні системою державного пенсійного забезпечення.

Зростаючий тиск на солідарні пенсійні системи змусив уряди багатьох країн до здійснення пенсійної реформи – запровадження накопичувальних механізмів пенсійного забезпечення. Трансформація пенсійної системи із солідарної у змішану – процес складний і затратний. Як приклад успішного переходу, часто називають Чилі, де авторитарний уряд зумів здійснити відносно швидке реформування пенсійного забезпечення. При реформуванні були повністю враховані пенсійні права, набуті у розподільчій пенсійній системі. Всі працівники, які вирішили перейти в нову накопичувальну пенсійну систему, отримали облігацію – —визнання пенсійного боргу», яку вносили на індивідуальний рахунок у новій системі пенсійного страхування. У демократичних країнах послідовність і розробленість реформи виступає одним з найважливіших параметрів перебудови пенсійних систем. Вдалий приклад – система страхування по старості у Великобританії, яка сформувалася в результаті багатьох поступових інституційних змін, проведених за останні десятиріччя. У результаті було створено стійку модель, в якій державні і приватні джерела фінансування тісно переплетені один з одним, що обумовлює порівняно низький рівень державних видатків на пенсійне забезпечення громадян. Прикладом одномоментної реформи може служити пенсійна система Польщі, де, на відміну від більшості інших країн, реформа проводилася з мінімальною зміною планів після прийняття законодавчої бази. Особливо слід відзначити створення спеціального органу, відповідального за розробку і реалізацію реформ та його незалежність від політичної кон'юнктури. Змінювані уряди утримувалися від прийняття популістських заходів і убезпечували пенсійну систему від спроб зовнішнього втручання. Це не вдалося зробити в Угорщині та багатьох країнах Латинської Америки (за винятком Чилі) [1]. Особливостями трансформаційних процесів є, по-перше, наявність зрілих, універсальних, розподільних схем, що охоплюють усе населення й доповнені діючими в

основному у приватному секторі добровільними системами, заснованими на особистому страхуванні. По-друге, врахування соціально-економічного й політичного розвитку, а отже, здійснення змін таким чином, щоб не порушувати згоди як політичних, так і соціальних партнерів; віри населення в дієвість систем пенсійного забезпечення. Ці два моменти визначали напрями пенсійних реформ.

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчий час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету.

Таким чином, державою мають впроваджуватися заходи налагодження фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового пенсійного страхування.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Правове забезпечення системи державного пенсійного страхування

Будь-яка демократична держава є активним суб'єктом пенсійних правовідносин і турбується про матеріальне забезпечення своїх громадян у разі досягнення ними пенсійного віку.

Правове регулювання державного пенсійного страхування в Україні відбувається відповідно до вимог нормативно-правових актів України.

Проведене дослідження дозволило виділити три основних етапи розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення, що зумовлено впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників на зміну правової природи надання матеріального забезпечення в розглянуті періоди [4]: 1) зародження правового регулювання пенсійного забезпечення до 1917 року; 2) становлення законодавства щодо матеріального забезпечення осіб похилого віку в радянський період; 3) розвиток національного пенсійного законодавства в період незалежності України.

Відмітимо, що на сучасному етапі базовими законодавчими документами у сфері пенсійного забезпечення населення є Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [27] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [33].

Реалізацію державної політики з питань пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд України.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує збір, ведення обліку надходжень страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Положенням про Пенсійний фонд, затвердженим указом Президента України від 23.07.2014 №280 [34], передбачено, що Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Прем'єр - Міністра.

Пенсійний фонд України у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра видає акти організаційно-розпорядчого характеру, які Голова правління Пенсійного фонду України підписує та організовує і контролює їх виконання.

Крім цього, слід зазначити, що пенсійне забезпечення громадян України на сьогодні регулюється також міжнародними договорами (угодами) з 21-єю країною [45].

Нормативно-правові документи, які регулюють правовідносини у сфері пенсійного забезпечення можна класифікувати за такими ознаками: за юридичною силою та за предметом правового регулювання (рис.2.1).

Слід зазначити, що нормативно-правовими актами, які регулюють пенсійне забезпечення визначається пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; види державних пенсій; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, а також організація та порядок управління в цій системі.

Можна стверджувати, що пенсійна система України як сукупність правових, економічних і організаційних факторів у своєму розвитку спирається на основні правові принципи, де безпека людини, її природне прагнення убезпечити себе і своїх близьких мають бути гарантовані.

В свою чергу, аналіз наукової літератури [4, 45] засвідчив, що для питання пенсійного забезпечення громадян характерна низка проблем, які мають більшою мірою економічний, соціальний чи демографічний характер, а для їх вирішення у правовому полі необхідний комплекс поступових змін у різних галузях законодавства.

Рис.2.1. Нормативно-законодавча база, яка регулює правовідносини у сфері пенсійного забезпечення

В основу пенсійної реформи було покладено конституційні та законодавчі засади соціального страхування та пенсійного забезпечення, передбачені Конституцією України, Концепцією соціального забезпечення

населення України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Відносини у сфері пенсійного забезпечення є самостійним видом суспільних відносин. Вони є простими та конкретними, оскільки обов'язки та права розподілені між усіма суб'єктами. Економічна теорія і світовий досвід дають змогу сформулювати головні принципи, на яких повинна бути побудована система пенсійного забезпечення. Вони зводяться до таких принципів:

- принцип законності (забезпечує функціонування системи пенсійного забезпечення на основі законодавчої бази даної країни);
- принципи стабільності (пенсійні виплати виплачуються періодично у визначений термін, що забезпечує стабільний дохід пенсіонерам);
- принцип обов'язкової участі у системі (кожен працездатний громадянин повинен сплачувати пенсійні внески та вибирати систему, якщо це передбачено законодавством);
- принцип прозорості;
- принцип загальнодоступності (інформація про систему пенсійного забезпечення та її використання є доступними для усіх громадян);
- принцип справедливості;
- принцип достойного рівня забезпечення у випадку непрацездатності;
- принцип диверсифікації (інвестування коштів у різні види цінних паперів, а також розширення переліку послуг з метою мінімізації ризику);
- принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення;
- принцип відповідності системи пенсійного забезпечення національним особливостям, традиціям і менталітету суспільства.

Однак, із прийняттям Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» дещо змінилися акценти в розумінні поняття, змісту та ознак пенсій.

Головним серед них є визначення страхового характеру більшості пенсій, встановлення залежності їх призначення та отримання від факту участі громадян в системі соціального страхування, від тривалості страхового стажу та сум страхових внесків. Тепер вже недостатньо визначити трудові пенсії; необхідно виділити ті пенсії, які формуються за рахунок коштів пенсійного страхування, інших видів соціального страхування (трудові страхові пенсії), та ті, які формуються за рахунок виплат з Державного бюджету та місцевих бюджетів (трудові державні або нестрахові пенсії).

Згідно із ст. 1 вищезгаданого Закону під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. Крім того, згідно з ст.4 даного закону пенсії разом з довічними пенсіями та одноразовими виплатами відносяться до категорії пенсійних виплат системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [27].

На наш погляд, використання терміну «пенсія» для позначення окремого виду страхових пенсій, що сплачуються за рахунок коштів системи загальнообов'язкового пенсійного страхування, не є вдалою практикою. Адже пенсії за способом акумуляції, перерозподілу коштів (за формою пенсійного забезпечення) поділяються як на страхові, так і на державні (не страхові) пенсії. Прикладом останніх є пенсії за вислугою років певним категоріям працівників і службовців, які не є суб'єктами пенсійного страхування й отримують пенсії за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів (військовослужбовці, співробітники органів внутрішніх державні службовці, судді прокурорські працівники та інші).

Крім того, навіть якщо пенсії є страховими виплатами, – це не означає, що вони мають сплачуватись виключно за рахунок коштів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Вони можуть сплачуватись також за рахунок коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також за рахунок коштів недержавного добровільного пенсійного страхування.

Виключна важливість пенсійного забезпечення для забезпечення непрацездатних громадян підкріплюється такими обставинами: пенсії призначаються тоді, коли непрацездатні громадяни опинились в найбільш складних соціальних обставинах і найбільше потребують допомоги від держави, суспільства (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.). В усіх інших випадках можуть сплачуватись інші види соціальних виплат – допомоги (трудові, сімейні, соціальні) або компенсації.

Вони дійсно є єдиним або основним джерелом засобів для існування пенсіонерів, які на момент виходу на пенсію або протягом певного часу після нього набувають часткової або повної непрацездатності. Зрозуміло, що до пенсій додатково можуть сплачуватись й інші соціальні виплати – допомоги, надбавки, доплати, матеріальна допомога, компенсації. Розміри пенсій перевищують розміри інших соціальних виплат і, як правило, залежать від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітків пенсіонера протягом його попередньої трудової діяльності.

Вважаємо, що подальший розвиток пенсійної системи України, узгоджене функціонування її рівнів має здійснюватися на основі взаємного і узгодженого розвитку законодавчої бази у галузі пенсійного забезпечення та суміжних галузях законодавства, у відповідних підзаконних актах. Дотримання правових принципів реалізації пенсійного забезпечення має становити основу його фінансової стабільності, залучення додаткових ресурсів, у тому числі й міжнародних, запровадження сучасних інструментів управління.

Поряд з цим, слід відмітити, що тривалий час основною проблемою правового регулювання пенсійного забезпечення була успадкована з радянської доби солідарна основа, яка не відповідає сучасним реаліям. Проте, на сьогоднішній день все більшої ваги набирає питання подальшого розвитку правових механізмів накопичувальної складової пенсійної системи.

Отже, однією із важливих умов подальшого, ефективного проведення пенсійної реформи має бути безумовне дотримання принципів верховенства права, забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій населення.

2.2. Аналіз розвитку формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України

Пенсійний фонд України є державною установою виконавчої гілки влади, який здійснює управління фінансами солідарної системи пенсійного страхування.

Актуальним є дослідження сучасних тенденцій формування і розвитку доходної і видаткової частин бюджету Пенсійного фонду України.

Слід зазначити, що основним джерелом формування фінансових ресурсів Пенсійного фонду є страхові внески, а саме, частина надходжень страхових внесків від єдиного соціального внеску. Ставка єдиного соціального внеску в Україні складає 22% . Базою нарахування єдиного внеску виступають фактичні витрати на оплату найманих працівників підприємства.

Як можна бачити на рис.2.2., протягом 2019 року доходи Пенсійного фонду становили 434,9 млрд. грн.(без урахування залишку коштів на початок року). При цьому, 56% - це власні доходи Пенсійного фонду, інші 44% - кошти Державного бюджету. Тобто, можна стверджувати, що Пенсійний фонд не отримує достатньо власних коштів, і тому є надміру залежним від коштів Державного бюджету України. Також, це є доказом того, що перший

рівень пенсійного забезпечення (солідарна пенсійна система) є недостатньо неефективною за сучасних умов, а тому потребує змін та осучаснення та модернізації.

Рис. 2.2 Структура доходів Пенсійного фонду України у 2019 р. млн.грн.

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [26]

Порівняємо обсяги доходів і видатків Пенсійного фонду України за 2017-2019 рр.(табл.2.1).

Протягом 2019 року доходи Пенсійного фонду становили 434,9 млрд. грн., що майже на 21% більше, ніж у 2018 році, і на 48% більше, ніж у 2017 році.

Тобто, бачимо, що доходи Пенсійного фонду з кожним роком зростають. Таке зростання доходів зумовлено наступними факторами: збільшенням заробітних плат, відповідно і збільшення обсягів страхових внесків по сплаті ЄСВ; регулярне збільшення з 1 жовтня 2017 пенсій (видатків), яке тягне за собою примусове збільшення доходів, пошук джерел задля виконання своїх зобов'язань перед «дебіторами».

Серед негативних факторів, які впливають на формування коштів Пенсійного фонду України та на економіку загалом, можна виділити наступні: великі обсяги пільг, низька заробітна плата, тінізація ринку праці.

Таблиця 2.1.

Доходи та видатки Пенсійного фонду України

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	Абсолютне відхилення		Темп приросту, %	
				2018/2017	2019/2018	2018/2017	2019/2018
Доходи, млрд грн	293,2	353,9	434,9	60,7	81	20,7	22,8
Видатки, млрд грн	291,5	358,6	435,9	67,1	77,3	23,0	21,5

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [23]

Зростання доходів Пенсійного фонду, в свою чергу, супроводжується зростанням видатків, які також у 2017-2019рр. збільшились майже на 50%. Причини збільшення видатків подібні до причин збільшення доходів, і крім того, зумовлене старінням населення, зростанням кількості осіб похилого віку, підвищенням тривалості життя, зростанням рівня пенсій. На зростання обсягу видатків також вплинули додаткові витрати, пов'язані із реалізацією соціальних ініціатив Президента України, спрямованих на підвищення рівня соціального захисту, а також перерахунки розмірів пенсійних виплат, які проводилися згідно із нормами діючих законодавчих та нормативно-правових актів: збільшено пенсійні виплати відповідно до зростання розміру прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб та у зв'язку із зростанням середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком.

Відмітимо, що вагомою проблемою Пенсійного фонду є дефіцит його бюджету (рис.2.3). Дефіцит бюджету Пенсійного фонду у 2019 році

складав майже 11% його видаткової частини. Проте, бачимо і позитивну тенденцію, адже відносно останніх трьох років дефіцит фонду поступово зменшується.

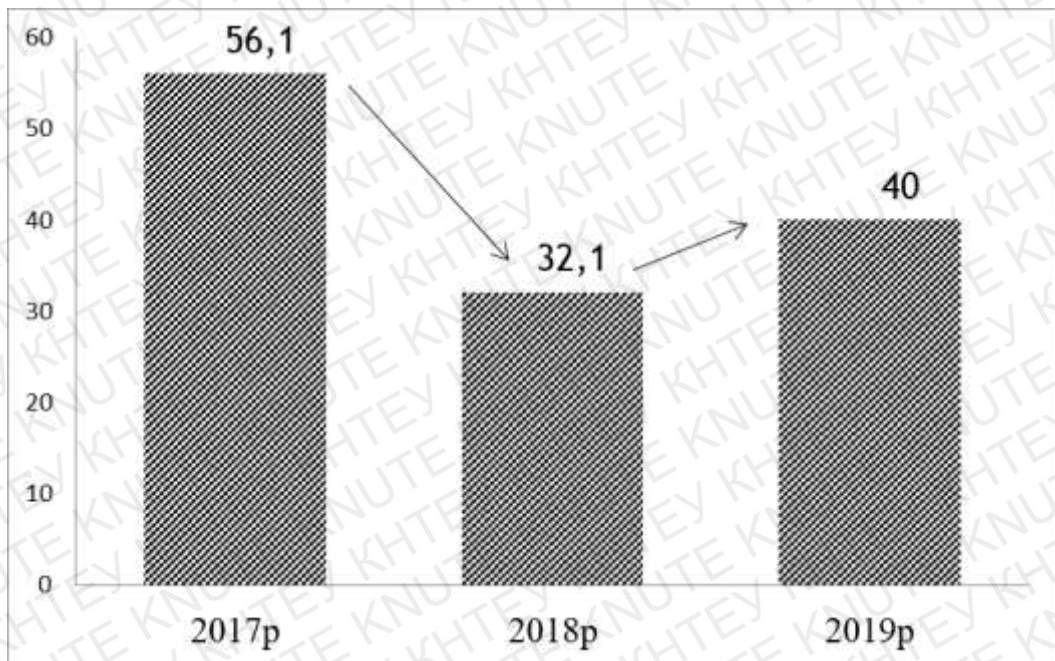

Рис. 2.3. Динаміка дефіциту бюджету Пенсійного фонду України у 2017-2019 рр., млрд., грн.

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [26]

Зазначимо, що щороку за рахунок коштів Державного бюджету фінансується вагома частка видатків Пенсійного фонду України. Зокрема, у проекті Закону про Державний бюджет України 2020 видатки державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду зростають на 5,06 млрд. грн. або на 3%. Зазначимо, що у 2020 році уряд планує витратити 172,57 млрд грн на покриття дефіциту Пенсійного фонду.

Слід зазначити, що з метою забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду України створюється резерв коштів, який складається з резерву коштів для забезпечення поточних потреб та резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду у майбутніх періодах. Резерв коштів фонду створюється в сумі, що відповідає місячній потребі на зазначені цілі згідно з бюджетом на відповідний рік. Кошти резерву

використовуються та поповнюються таким чином, щоб на початок кожного місяця його сума відповідала місячній потребі для виконання видатків.

З урахуванням вищезазначеного виділимо основні проблеми формування бюджету Пенсійного фонду України:

1. Законодавчі проблеми. Законодавчо встановлений порядок формування доходів бюджету Пенсійного фонду з коштів державного бюджету, який покладає на Пенсійний фонд зобов'язання виплати пенсій незалежно від надходження коштів із цих джерел, сприяє невиконанню або відстроченню виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом фонду, що призводить до його розбалансування і відволікання коштів, призначених на виплату трудових пенсій.

2. Організаційні проблеми. Непослідовність дій Кабінету Міністрів України щодо підвищення розмірів трудових пенсій викликає диспропорцію у розмірах трудових пенсій та пенсій військовослужбовців строкової служби.

3. Фінансові проблеми. Поступове перекладання фінансування виплати державних пенсій на кошти спеціального фонду державного бюджету, витрати якого, відповідно до ст. 23 Бюджетного кодексу України, мають постійне бюджетне призначення, яке дає право проводити їх виключно в межах надходжень, створює ризики неповного фінансового забезпечення виплати зазначених пенсій і робить цю статтю видатків незахищеною.

Проведемо, горизонтальний аналіз середнього розміру пенсій за регіонами України (табл.2.2.).

Результати аналізу дають підстави стверджувати, що середній розмір пенсії по країні в цілому станом на 01.10.2020 року в порівнянні з 2018 роком збільшився на 575 грн. або на 24%. При цьому, найбільше пенсійні виплати зросли у тих областях, де проживають пенсіонери, які отримують пільгові пенсії за шкідливі умови праці: Донецька – на 735 грн. або на 22%, Луганська – на 727 грн. або на 24%, в м. Києві, що на 28%, та найменше на 21% в Запорізьській області.

Таблиця 2.2.

**Показники середнього розміру пенсійних виплат у розрізі регіонів
України за 2018-2020 рр.**

№	Назва області	2018 рік	2019 рік	Станом 01.01.2020	Динаміка 2018/2020	
					абсолют відх. (грн.)	віднос. відх. (%)
1	Вінницька	2083	2233	2596	513	25
2	Волинська	2089	2238	2604	515	25
3	Дніпропетровська	2853	2999	3485	632	22
4	Донецька	3268	3438	4003	735	22
5	Житомирська	2133	2311	2701	568	27
6	Закарпатська	1997	2139	2463	466	23
7	Запорізька	2681	2801	3254	573	21
8	Івано-Франківська	2148	2287	2645	497	23
9	Київська	2501	2682	3142	641	26
10	Кіровоградська	2197	2344	2729	532	24
11	Луганська	2985	3171	3712	727	24
12	Львівська	2255	2414	2808	553	25
13	Миколаївська	2303	2475	2872	569	25
14	Одеська	2330	2530	2938	608	26
15	Полтавська	2400	2567	3016	616	26
16	Рівненська	2097	2237	2584	487	23
17	Сумська	2233	2386	2781	548	25
18	Тернопільська	1930	2059	2384	454	24
19	Харківська	2530	2676	3131	601	24
20	Херсонська	2140	2291	2645	505	24
21	Хмельницька	2063	2232	2603	540	26
22	Черкаська	2210	2353	2749	539	24
23	Чернівецька	1998	2134	2457	459	23
24	Чернігівська	2187	2362	2764	577	26
25	м.Київ	3332	3677	4251	919	28

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [26]

Важливим для оцінки соціальної захищеності населення, що отримало право на пенсію за віком є співставлення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом, який виступає базовим соціальним стандартом в країні.

Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму в Україні

Показники	2018*	2019*	2020*
Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	1762	1921	2027
Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб, грн	1373	1497	1638
Середній розмір пенсійних виплат, грн	2357	2521	2932
Співвідношення, %			
До прожиткового мінімуму для працездатних осіб	133,7	131,2	144,6
До прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб	171,6	168,4	179,0

*станом на 1 січня

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [26]

Як можна бачити, співвідношення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом для непрацездатних осіб складає станом на 1 січня 2020 року 179%, або 1,79 рази. Можна стверджувати, що рівень такого фінансового забезпечення середнього розміру пенсій в Україні є недостатнім для забезпечення гідного життя пенсіонерів.

Зазначимо, що за даними «Інституту демографії ім. М.В. Птухи», на 01.01.2017 року чисельність населення без обліку окупованих територій становила 36 млн. осіб. Цифра істотно менша від офіційних даних Укрстату - 42,6 млн. осіб. Перепис населення в Україні не проводився з 2001 року. Вже до 2050 р при збереженні тенденції скорочення кількості воно ще скоротиться на 8млн. осіб. І реальне населення України , найбільшої країни Європи , майже через 30 років буде близько 20 млн. осіб. Дивлячись на те , що в 1990 р. в Україні проживало 50 млн.

За даними Держстату, кількість працездатного населення в Україні – 17 млн. осіб, з них 5 млн. осіб працюють у тіньовому секторі. Таким чином, у створенні офіційного валового продукту беруть участь до 12 млн. осіб. -

третья частина населення. Якщо врахувати, що близько 2 млн. осіб – працівники бюджетної сфери, які отримують заробітну плату з податків, то фактично залишається близько 10 млн. осіб.

Станом на 01.12.2019 р. співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів складає 1,5. Це означає, що двоє працюючих утримують трьох пенсіонерів, що свідчить про неефективність солідарної системи пенсійного забезпечення, адже для того, щоб вона працювала результативно, на одного пенсіонера має припадати п'ять платників внесків (рис. 2.3.).

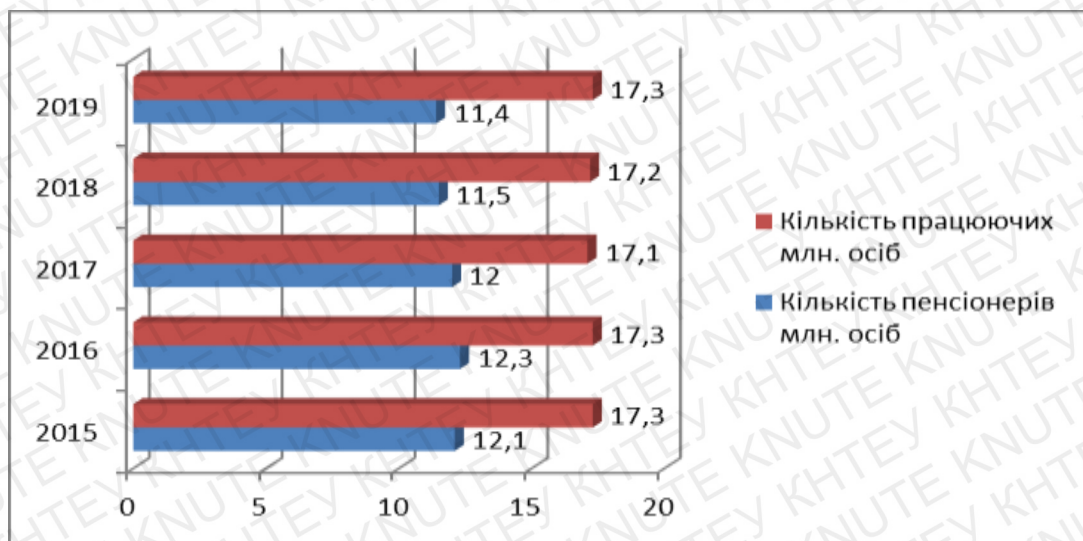

Рис 2.3. Співвідношення кількості працюючих та пенсіонерів в Україні [26]

Наразі в Україні є дві найчисленніші вікові групи, які знаходяться в зоні ризику. Перша група – це особи, яким на сьогодні 25-35 років – найбільш активні та мотивовані молоді люди. Вони легко знаходять високооплачувану роботу за кордоном і їдуть на постійне місце проживання до Польщі, Угорщини і т.д. Друга група – це особи передпенсійного віку. Через 10 років більшість із них отримає право на пенсію, а навантаження щодо їхнього забезпечення буде покладено на більш молоде покоління. Трудовий ресурс України поповниться тими, кому сьогодні до 20 років, їх частка найнижча в загальній чисельності осіб працездатного віку. Тобто, вже

через 10 років в Україні може виникнути дефіцит кваліфікованої робочої сили.

Якщо тренд не змінити, середній вік населення буде зростати, частка українців віком старше за 60 років у загальній чисельності населення зросте з 20% до 30% до 2050 року. Тобто, кожен третій українець буде пенсіонером за віком. До них ще потрібно додати пенсіонерів, які отримують допомогу через інвалідність, за вислугою років, у разі втрати годувальника тощо.

Кількість працездатного населення і зайнятих продовжить зменшуватись, трудовий ресурс буде обмежений. На зміну поколінню, яке старіє, не прийде досить молоді, здатної «прогодувати» себе, пенсіонерів, пільговиків, дітей, утриманців, та забезпечити всім гідний рівень життя. Велика частина валового доходу буде витратитися на утримання тієї частини населення, яка не створює доданої вартості. Тобто через 10 років в Україні може зрости дефіцит робочої сили.

У найближчі 10 років дисбаланс між працюючими і соціально незахищеними стане критичним. На 1 працівника припадатиме 2-3 утриманця. Пенсійний вік буде підвищуватися кожні 2-3 роки, усе більше українців не доживуть до виходу на пенсію. Підростаючому поколінню доведеться працювати вдвічі більше, щоб утримувати старіюче населення. При цьому рівень їхніх доходів та якість життя залишиться одними з найнижчих в Європі. Замість розвитку медицини, освіти, будівництва доріг кошти з Держбюджету будуть іти на соціальні виплати. Залежність України від зовнішніх донорів стане критичною, ми ніколи не набудемо інституційної незалежності й будемо повністю грати за правилами інших країн [8].

Отже, існує ризик того, що тенденції щодо демографічної ситуації в країні найближчим часом можуть призвести до незбалансованості демографічного навантаження на працездатне населення, а також подальшого збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

Для визначення невідкладних заходів щодо зменшення поточного дефіциту та збалансування бюджету Пенсійного фонду України слід

проаналізувати причини розбалансування бюджету Пенсійного фонду, до яких, у першу чергу, слід віднести такі:

- негативні демографічні чинники в країні;
- значний рівень тіньового сектора економіки;
- порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП;
- додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, обумовлене прийняттям рішень про підвищення мінімальних пенсійних виплат;
- скорочення кількості страхувальників;
- законодавче обмеження об'єкта справляння страхових внесків максимальною величиною (15 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Світовий досвід розвитку систем державного пенсійного страхування

Здійснюючи аналіз різноманітних діючих моделей пенсійного забезпечення у розвинутих країнах світу, можна виділити такі способи матеріального забезпечення громадян пенсійного віку:

- продовження періоду трудової діяльності після виходу на пенсію;
- осіб пенсійного віку може взяти на своє утримання родина;
- непрацездатні громадяни можуть одержувати лише пенсійні виплати;
- громадяни можуть раніше заощаджувати кошти і в пенсійному віці на них жити.

Країнам з розвинутими економіками притаманні комбіновані способи фінансового забезпечення пенсійного захисту населення. Дослідження та систематизація матеріалів про пенсійні системи зарубіжних країн дозволили виокремити загальні варіанти формування пенсійних систем світу [45].

Варіант перший – пенсійні системи прямо залежать від історичних традицій, соціальної структури суспільства, пріоритетів соціальної політики. Але такі пенсійні системи швидко трансформуються в багатьох країнах у зв'язку з їх кризою, пов'язаною з неефективним функціонуванням пенсійних систем, тоді змінюється співвідношення між державними та приватними компонентами пенсійного забезпечення. Існують декілька типів таких систем.

1. Державна пенсійна система, участь в якій обов'язкова для всіх працюючих. Вона є накопичувальною, та всі її активи інвестуються в економіку країни, що має позитивні наслідки. Такий тип існує в Італії та Сінгапурі.

2. Державна пенсійна система, яка доповнюється приватним пенсійним забезпеченням. Діє така система в США, Канаді, Австралії. В Австралії діє обов'язкова накопичувальна система. Наприклад, в Австралії діє обов'язкова накопичувальна державна пенсійна система, яка доповнена обов'язковою приватною пенсійною схемою, у США – обов'язкова державна частково накопичувальна пенсійна система доповнена трьома альтернативними добровільними схемами.

3. Система приватного пенсійного забезпечення. Вона повністю заміщує державну пенсійну систему і є єдиним джерелом пенсійного доходу.

Ці чотири принципи пенсійного забезпечення включають в себе і розподільчі, і накопичувальні принципи пенсійного забезпечення, обов'язкової та добровільної в ньому участі.

Варіант другий розкриває більш чіткий вектор еволюції руху пенсійного забезпечення. Співставивши системи пенсійного забезпечення можна виділити три моделі: державна, змішана, приватна (недержавна).

Державна модель системи пенсійного забезпечення – це загальнообов'язкова пенсійна система, коли розмір пенсій пропорційний розміру заробітної плати. Інколи зустрічається добровільне недержавне пенсійне забезпечення, яке охоплює незначну частку населення. Така модель пенсійного забезпечення притаманна Бельгії, Люксембургу, Португалії, Іспанії.

Змішана модель системи (державно-приватна) опирається на доходи державного і приватного сектору. Приватна система пенсійного забезпечення знаходиться під жорстким регулюванням, вона добровільна по характеру і охоплює майже половину населення. Ця модель прийнятна для багатьох країн (США, Канада, Німеччина, Великобританія).

Приватна модель системи включає виплати приватного сектору пенсіонерам, але вона повністю підпорядкована обов'язковій приватній системі пенсійного страхування з комплексною системою норм, та розмір пенсій залежить від рівня доходу. Такою системою користуються такі країни: Чилі, Аргентина та Австралія.

Отже, дивлячись на пенсійні системи розвинутих країн світу, можна зробити висновок, що країни поступово відмовляються від державного пенсійного забезпечення. Потім переходять до спільної моделі, а від неї до приватної моделі.

Звертаючи увагу на існуючі пенсійні системи, можна виділити три схеми пенсійного забезпечення, кожна з яких підтримується визначеним інститутом: розподільча, накопичувальна і добровільна (табл.3.1). У різних пропорціях і з певними відмінностями, з урахуванням національних особливостей населення і економічних обставин країни, вони всі присутні в пенсійних системах країн світу.

У розвинутих країнах вкладення у недержавні пенсійні фонди є основним і найбільш суттєвим джерелом пенсійного забезпечення, тому що саме кошти пенсійних фондів є значним фактором росту економіки.

Поряд з цим, ще одним чинником забезпечення гендерної рівності в європейських пенсійних системах є запровадження механізму вирівнювання пенсійного віку чоловіків і жінок. Так, Директивою 79/ЄС від 19 грудня 1978 р. країнам Європейського Союзу необхідно забезпечити принцип рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення. Тоді відмінності в пенсійному віці між чоловіками та жінками допускають відповідно до ст. 7(а) Директиви 79/7 [1]. Зараз вже в Європі існують такі країни, це Франція Німеччина і Естонія. Та залишилися деякі країни в яких є різниця між пенсійним віком чоловіків та жінок (рис.3.1).

Таблиця 3.1

Характеристика пенсійних систем економічно розвинутих країн [1]

Країна	Тип фінансування пенсійної системи	Вік виходу на пенсію (чол./жін.)	Період сплати страхових внесків	Період обліку доходу для нарахування пенсії	Максимальний коефіцієнт заміщення	Індексація
США	Частково накопичувальна	65/66	35	Весь труд. період	41	По індексу споживчих цін
Японія	Частково накопичувальна	60/55	40	Весь труд. період	30	Чиста з/п
Німеччина	Розподільча	65/65	40	Весь труд. період	60	Чиста з/п
Франція	Розподільча	60/60	38	Найбільш вигідні 12 років	50	По індексу споживчих цін
Італія	Розподільча	62/57	40	Останні 5 років	80	По індексу споживчих цін
Великобританія	Розподільча	65/60	50	Весь труд. період	20	По індексу споживчих цін
Швеція	Частково накопичувальна	65/65	30	Найбільш вигідні 15 років	60	По індексу споживчих цін

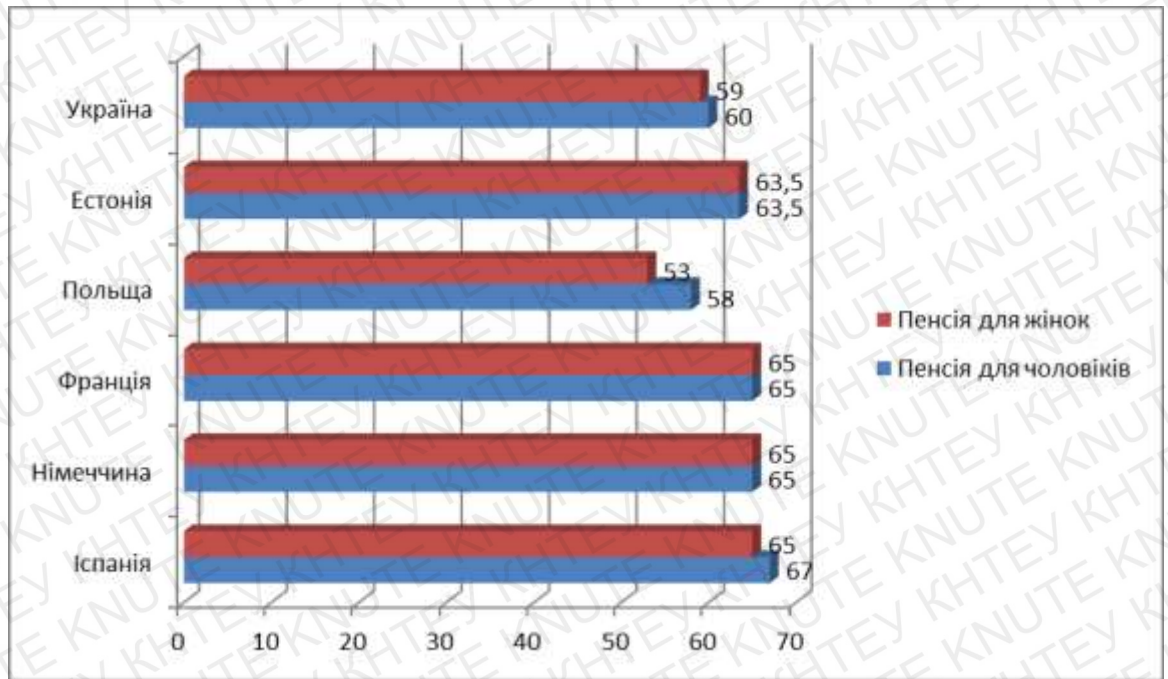

Рис.3.1. Пенсійний вік у зарубіжних країнах та Україні [1]

Як можна побачити з рис.3.1. у Польщі найбільша різниця між пенсійним віком чоловіків та жінок. У чоловіків пенсійний вік починається в 58 років, у жінок в 53. В Україні спостерігається різниця пенсійного віку чоловіків і жінок лише в 1 рік, що свідчить про не велику різницю з європейськими країнами. Наприклад, у Німеччині пенсійний вік підвищувався по одному місяцю на рік. Для країн Західної Європи можливість повільного підвищення пенсійного віку обумовлена тим, що пенсійний вік у них від самого початку був встановлений на достатньо високому рівні.

Основним завданням пенсійної системи будь-якої країни світу є забезпечення відповідного стабільного рівня доходів пенсіонерів та збереження при цьому своєї фінансової стійкості. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), з 2013 року до кінця 2015 року зміни в свої пенсійній системі внесли 26 країн, з загальних 34, що до неї входять [2]. У дев'яти країнах це були реформи, що торкаються більшості

населення. В інших країнах зміни торкнулися окремих груп працівників (наприклад, приватного або державного сектора) або ж самих пенсіонерів.

Процес старіння населення у всьому світі, який обумовлено збільшенням тривалості життя і низькими показниками народжуваності, формує у світі нові виклики. Згідно прогнозу ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) на 2050 рік, частка осіб у віці 65 років у світі буде становити 16 % від всього населення, і у країнах ОЕСР 27%. Осіб віком 75 років і старше буде 7 % від всього населення, та у країнах ОЕСР – 17 % (рис. 3.2).

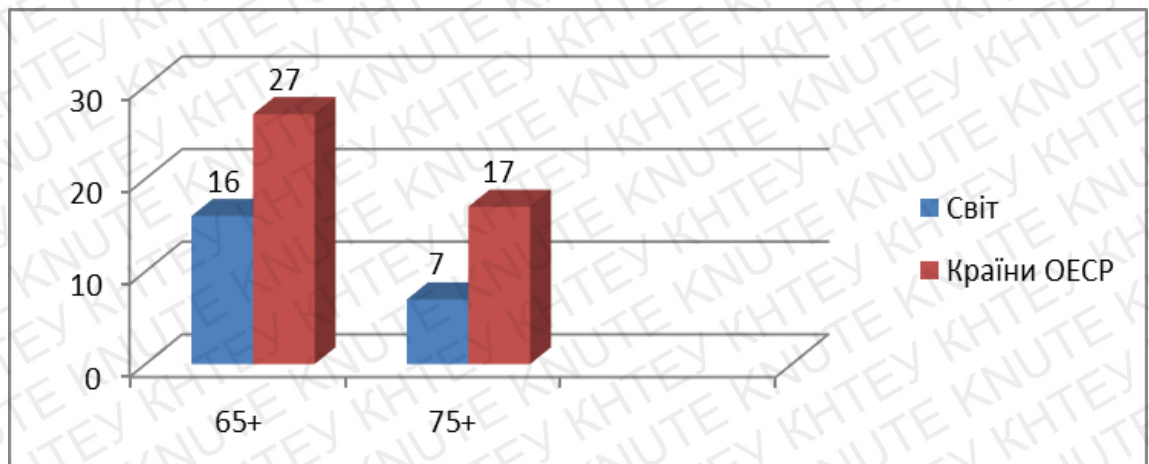

Рис. 3.2. Прогноз ОЕСР частки людей похилого віку різних вікових груп в загальній чисельності населення на 2050 р. , % [1]

Зростання частки пенсіонерів підвищує навантаження на пенсійні системи, і в основному заходи, вжиті країнами, спрямовані на скорочення витрат на пенсії та на параметричні реформи. Так, Чехія і Фінляндія скоротили індексацію пенсійних виплат, Франція змінила порядок індексації, а Греція і Бельгія – тимчасово її заморозили. Словаччина з 2017 р. прив'язує індексацію до інфляції (раніше - до темпів інфляції, і зростання зарплат), такі ж правила діють у Швеції, Фінляндії, Португалії, Німеччині. У Туреччині індексація залежить від темпів ВВП. Люксембург буде індексувати пенсії, тільки, якщо пенсійні доходи перевищать витрати [1].

Існує ряд пріоритетів, щодо розвитку фінансового забезпечення пенсійних систем. Згідно з дослідженнями науковців – це розвиток пенсійної системи, її зміцнення та фінансова стабільність. Це дасть можливість вчасно та досконало здійснювати фінансове забезпечення пенсійної системи.

Таким чином, здійснивши дослідження особливостей розвитку пенсійних систем світу можна виділити пріоритети розвитку фінансового забезпечення пенсійних систем:

1) досвід Чилі – країни, яка за короткий проміжок часу перейшла від розподільної системи до змішаної з переважним розвитком накопичувальної системи, та вирішила комплекс питань соціального захисту населення, зокрема пенсійного забезпечення. Нова чилійська система пенсійного страхування має низку серйозних переваг порівняно зі старою: нижчий рівень внесків і більші пенсії для застрахованих; свобода вибору адміністраторів пенсійних фондів і виду пенсії; врахування попередніх внесків; державні гарантії мінімальної пенсії; швидкий і простий спосіб нарахування пенсії.

2) досвід Німеччини – країни з соціально орієнтованою економікою, яка відрізняється від інших країн Європейського Союзу домінуючою роллю державної системи пенсійного забезпечення. Сьогоднішні працівники платять сьогоднішнім пенсіонерам. Якщо особа не працювала якийсь певний період життя або була вимушеним переселенцем, ці втрати покриваються із федерального бюджету. Так, Східна Німеччина повністю інтегрувала в пенсійну систему Німеччини з моменту об'єднання двох країн. Держава фінансує виплати колишнім співвітчизникам, які проживають зараз у 89 країнах світу. Також в Німеччині є приватне забезпечення старості і воно допускається внесенням приватною особою коштів на формування своєї майбутньої пенсії та «пенсії підприємств». Велика кількість фірм добровільно сплачують своїм робітникам додаткову допомогу в старості.

3) У США зміцненню економічної незалежності пенсіонерів, перетворенню їх на найбільш соціально захищену вікову групу населення, а

отже і зниженню їх залежності від соціальної підтримки сприяли державні гарантії пенсійного та медичного обслуговування літніх людей, включаючи тривалий догляд, допомогу у пошуку і збереженні робочого місця при бажанні і здатності працювати після виходу на пенсію, різні податкові пільги, а також розвиток і розповсюдження приватних пенсійних планів, розповсюдження приватних пенсійних рахунків. Виплата допомоги здійснюється у міру надходження внесків. Пенсіонери одержують кошти нині працюючих. Податки, які стягуються з сьогоднішніх працівників, формують фонди поточних виплат пенсійної допомоги одержувачам. Цю систему називають «pay-as-you-go system» (плати у міру отримання).

4) Досвід Японії. Японія має дві основні системи суспільних пенсій: систему національних пенсій (або пенсій добробуту) і систему пенсійного страхування працевлаштованих. Пенсія добробуту – це страховий фонд системи, який утворюється за рахунок внесків, підрахованих від заробітку у розмірі близько 11,3–13,6%, одну половину їх вносять страхувальники, а другу – роботодавці. Держава доплачує 20–25% від суми пенсій. Пенсії надаються за віком, з інвалідності та на випадок втрати годувальника. При цьому передбачена можливість передачі частини коштів до спеціального фонду, що використовується з метою збільшення розміру пенсійних виплат. Він формується на основі внесків приватних компаній і держави, але кошти, які перераховуються компаніями, мають перевищувати державні як мінімум на 30%. Другою частиною системи пенсійного забезпечення Японії є пенсійні системи товариств взаємної допомоги, що організують страхування роботи службовців центральних та місцевих органів влади, працівників приватних учбових закладів, членів сільськогосподарських кооперативів, а також моряків. Розмір страхового внеску становить близько 10,2–16,3% і зазвичай складається з рівних внесків страхувальників і роботодавців. Держава доплачує 16–18% від суми пенсії. Розмір пенсії в цих обсягах вищий, ніж у системі пенсій добробуту [4].

Таким чином, розглянувши пріоритети розвитку фінансового забезпечення пенсійних систем в країнах світу. Можна дійти висновку, що всі розвинені країни світу зазнавали певних труднощів у формуванні достойного фінансового забезпечення пенсійних систем, законодавчо були не готові та їхні понесені втрати не компенсувались. Однак ці проблеми не заважали країнам удосконалювати власні пенсійні системи.

Таким чином, можна стверджувати, що для пенсійної системи України важливим є впровадження прогресивного світового досвіду реформування пенсійних систем з метою, підвищення соціальної справедливості, економічної обґрунтованості та фінансової стабільності національної пенсійної системи. А це в свою чергу, настійно вимагає запровадження накопичувальної її складової (другий рівень).

3.2. Напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в Україні

На сучасному етапі розвитку України пенсійне забезпечення населення є одним із найактуальніших питань в державі. До основних причин низького рівня пенсійного забезпечення населення відносяться:

- 1) неспроможність існуючої солідарної системи забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів;
- 2) низький рівень заробітної плати, яка виступає базою нарахування страхових внесків до Пенсійного фонду, що в свою чергу, впливає на обсяг надходжень;
- 3) причина демографічного характеру – рівень старіння населення України є найвищим у СНД (хоча й нижчим, ніж у більшості економічно розвинутих країн, але питома вага пенсіонерів у складі населення країни перевищує не тільки східно-європейські, а й західно-європейські стандарти)

[45].

Солідарна пенсійна система – це перший рівень української пенсійної системи, який в умовах демографічної кризи неспроможний фінансово забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів. Оскільки вона передбачає утримання громадян пенсійного віку наступними поколіннями працюючих, а тому спроможна ефективно функціонувати лише за умови розширеного відтворення поколінь. Для підвищення її фінансової стійкості і пошуку нових джерел фінансування необхідно:

- розробити заходи, які сприяли б призупиненню процесів «тінізації» доходів населення;
- підвищити розмір заробітної плати та інших доходів населення. У сучасних умовах рівень заробітної плати працівників не повною мірою відповідає вартості робочої сили. Заробітки працівників повинні надавати їм можливість не тільки сплачувати податки й страхові внески, підвищувати рівень споживання, а й робити відповідні заощадження в банківських установах, формуючи тим самим фінансові ресурси для інвестування національної економіки;
- залучити (мотивувати) підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування до сплати страхових внесків. У свою чергу, співпраця з контролюючими державними органами дасть поштовх до легалізації праці найманих працівників. Для останніх можливе запровадження пенсійних канікул на певний строк, з поетапним підвищенням сплати пенсійних внесків у майбутньому [4].

На основі проведеного дослідження можемо виділити основні проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні:

- стрімке погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку. Це зумовлюється тим, що в результаті сплеску народжуваності впродовж 60х-70х років та його критичного спаду впродовж 80х-90х років, Україна, на даному етапі, відноситься до держав із старіючим населенням, а це автоматично призводить до фінансового тягаря

на працюючих людей, які повинні сплачувати внески до Пенсійного фонду. За сучасними прогнозами до 2025 року на одного працюючого в нашій державі припадатиме один пенсіонер;

- розбалансованість бюджету Пенсійного фонду, що призводить до постійного дефіциту у ньому, на покриття якого спрямовуються кошти з Державного бюджету України, в якому також спостерігається постійна нестача коштів;

- низький рівень пенсій. У бюджеті нашої країни кожного року спостерігається поступове збільшення мінімальних пенсій, але розміри такого підвищення зовсім нееквівалентні сучасному, досить стрімкому, підвищенню цін, а тому значна частина населення країни не має гідного рівня соціальної захищеності в пенсійному віці;

- підвищення, в результаті пенсійної реформи пенсійного віку та страхового стажу, яке не є цілком обгрунтованим, адже середня тривалість життя в нашій країні є досить низькою, а тому більшість населення не буде доживати до пенсії. Підвищення страхового стажу (у жінок до 30, а у чоловіків до 35 років) також стало проблемою, адже, не маючи необхідного страхового стажу, особа не має права на отримання пенсії, а лише на виплату соціальної допомоги, а її розмір є меншим за розмір мінімальної пенсії;

- не достатньо розвинута система недержавного пенсійного забезпечення. Україна доволі пізно залучилась до світового досвіду використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Якщо перші НПФ з'явилися в світі більше 100 років тому, то в Україні лише у 2004 році;

- значна непоінформованість громадян у сфері пенсійного забезпечення. У результаті реформ та постійної низки змін у пенсійному законодавстві більша частина населення не має змоги вчасно з ними ознайомитись, а це також у свою чергу призводить до низки проблем [45].

Крім того, політичні, економічні та демографічні ризики, виникнення яких пояснюється старінням населення, кризою на сході України, процесами реформування концептуальних засад управління державою (децентралізація державного управління України), відтоком працездатного населення за межі території України знижують інвестиційну привабливість України. За таких умов, а також випереджаючих темпів падіння власних доходів пенсійної системи України на фоні випереджаючого зниження кількості працездатного населення порівняно із кількістю пенсіонерів може спалахнути чергова системна криза пенсійної системи України. З метою запобігання та нейтралізації кризових явищ, а також пом'якшення їх наслідків необхідно вживати заходів, що спрямовані не лише на усунення поточних проблем та недоліків чинної системи пенсійного страхування України, а й здійснювати підготовчі роботи щодо виявлення ризиків та майбутніх викликів та розробляти конкретні та ефективні плани щодо їх нейтралізації [4].

Сучасний стан соціально-економічного розвитку країни, в умовах якого доводиться запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, є об'єктивно непростим, тому потрібно визначити комплекс заходів щодо його втілення. Серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий рівень і розвинути третій рівень пенсійної системи доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов. Серед них - постійне зростання щонайменше на 3 - 4% ВВП держави, порівняно до попередніх років, зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць, невисокі темпи інфляції, підвищення заробітної плати.
- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм;
- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина;

- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління [4].

Стратегічно важливо у процесі реформування пенсійної системи України поступово змінювати структуру страхового внеску на державне пенсійне страхування, що передбачатиме збільшення навантаження на працюючих осіб і зменшення навантаження на роботодавців. Це сприятиме наближенню до практики розподілу внесків між роботодавцями і найманими працівниками в європейських країнах. Запропоновані заходи щодо перерозподілу навантаження стосовно сплати внеску на державне пенсійне страхування від роботодавця до найманого працівника сприятимуть зниженню фіскального навантаження на роботодавців та зменшенню їхніх мотивів до уникнення легальної оплати праці найманим працівникам.

Ринкова модель системи пенсійного страхування має базуватися на наступних принципових положеннях:

- фінансування забезпечується в основному за рахунок внесків роботодавців та працівників;
- розміри державних пенсій знаходяться в залежності від розмірів страхових внесків. Тільки ті особи, що здійснюють внески мають право на отримання пенсій. Особливості демографічного, соціально-економічного розвитку України викликають необхідність змішаного фінансування пенсійного страхування за допомогою методів пільгового пенсійного забезпечення (за рахунок роботодавців і держави);
- важливий елемент фінансової моделі пенсійного страхування – перерозподіл відповідальності основних суб'єктів пенсійного страхування.

Саме тому, одним з важливих напрямів подальшого розвитку системи державного пенсійного страхування в Україні є врахування інтересів усіх соціальних партнерів, а саме: держави, роботодавців та профспілок (працівників), (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Стан і напрями розвитку державного пенсійного страхування

Види соціального страхування	Стан	Напрями розвитку сфер соціального страхування з урахуванням інтересів соціальних партнерів		
		інтереси держави	інтереси роботодавців	інтереси профспілок (працівників)
Пенсійне страхування	Реформування	Впровадження другого рівня пенсійної системи, розвиток недержавного пенсійного забезпечення	Зменшення навантаження по сплаті страхових внесків на фонд оплати праці	Відповідність пенсії розміру заробітної плати працівника та обсягам сплачених страхових внесків

Це в свою чергу, дозволить забезпечити злагоджену роботу усіх суб'єктів пенсійного страхування, зменшення тіньового сектору заробітної плати, і як наслідок – збільшення розміру державних пенсій.

Таким чином, політика держави в напрямі побудови ефективної, прозорої, інституційно спроможної системи пенсійного страхування має включати: збереження автономного характеру функціонування фінансової системи пенсійного страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом; поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду; забезпечення транспарентності системи державного пенсійного страхування; створення банку даних пенсійного страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації державного пенсійного страхування в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

1. Обґрунтовано теоретичні засади державного пенсійного страхування та визначено його місце і роль у фінансовій системі держави. Зокрема, встановлено, що державне пенсійне страхування є важливою складовою фінансової системи країни і виконує ключову роль у реалізації соціальної та економічної політики держави. В Україні передбачено функціонування трирівневої пенсійної системи, яка має розширити можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в країні. На сьогодні функціонує перший (солідарний) та третій (недержавний накопичувальний) рівні пенсійної системи.

2. Управління фінансами солідарного (державного) рівня пенсійної системи здійснює Пенсійний фонд України. Основним джерелом формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування є страхові внески (частина надходжень від єдиного соціального внеску). Основним напрямом видатків Пенсійного фонду є фінансування державних пенсій: за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника.

3. За результатами аналізу встановлено, що видатки Пенсійного фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка отримує значні бюджетні ресурси. Проте, рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту осіб, які є непрацездатними, а саме, пенсіонерів.

Обґрунтовано, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

4. Встановлено, що реалізація політики фінансового забезпечення державного пенсійного страхування в цілому має відбуватись на основі дотримання важливих принципів управління фінансовими ресурсами системи: принцип законодавчого визначення умов і порядку формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду; принцип оптимального поєднання джерел фінансового забезпечення пенсійного страхування; принцип цільового та ефективного використання фінансових ресурсів пенсійного страхування. Реалізація фінансових відносин в системі пенсійного страхування з орієнтацією на зазначені принципи створює надійну базу для розвитку її фінансового забезпечення, визначає шляхи досягнення збалансованості останнього. Найважливішими напрямками вдосконалення фінансових механізмів пенсійного страхування мають бути: розширення бази нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; забезпечення встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці роботодавців; формування державних та громадських механізмів контролю за ефективністю управління страховими коштами; забезпечення зрозумілості та прозорості системи пенсійного страхування для громадян і роботодавців.

5. Встановлено, що аналіз пенсійних систем більшості країн з розвинутою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоімовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими. Як видно, «секрет»

успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

6. Обгрунтовано, що для України прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього подальшими напрямками державної політики у сфері пенсійного забезпечення мають бути: продовження реформування солідарної пенсійної системи, формування обов'язкової накопичувальної пенсійної системи і розвиток добровільної накопичувальної пенсійної системи. Важливими умовами ефективного проведення пенсійної реформи мають бути: повернення довіри громадян до Пенсійного фонду України та до органів державної влади; безумовне дотримання принципів верховенства права; забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій населення; посилення взаємної фінансової відповідальності суб'єктів соціальних страхових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбунова О. А. Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. / О. Горбунова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.. - 2018. - № 3. - С. 118-125.
2. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_60467Demography_Pension_UKR.pdf.
3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2016. – 67 с.
4. Кириленко О. П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
7. Кравченко М.В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи. - Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. - №5. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=849>.
8. Лояк Л.М. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні реалії та європейський досвід / Л.М. Лояк// Науковий вісник Івано-Франківського

національного технічного університету нафти і газу. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2018. - № 2. - С. 34-42.

9. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.

10. Мак Таггарт Г. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах / Грег Мак Таггарт // Соціальна політика і соціальна робота. – 2011. - № 11. – С. 19-25.

11. Макаренко О. М. Державне управління пенсійним забезпеченням осіб похилого віку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / О. М. Макаренко; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : 2009. – 20 с.

12. Мальований М. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту / М. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1 (132). – С. 174–185.

13. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність / Н. Мартиненко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2017. - Вип. 3. - С. 55-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_10.

14. Мартиненко Н.В. Аналіз ефективності функціонування механізмів державного управління розвитком пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // [Електронний ресурс]. Теорія та практика державного управління. - 2017. - Вип. 4. - С. 152-159. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2017_4_23.

15. Мартюшев С. М. Щодо сутності пенсійного забезпечення працівників // Форум права. – 2013. – № 3. – 347-351 с.

16. Меленюк В.О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В.О. Меленюк // Держава та регіони. – Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 126–132.
17. Михайлова, І. Ю. Поняття та значення віку як підстави виникнення пенсійних правовідносин / І.Ю. Михайлова // Проблеми правового забезпечення інтересів суб'єктів трудового права в умовах реформування трудового законодавства. – 30 вересня–1 жовтня 2011 року. – м. Хмельницький. – 2011. – С.164–166.
18. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // [Електронний ресурс]. Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.
19. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2006. – 178 с.
20. Овчаренко Я.І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4927>.
21. Огінська А.Ю. Роль видатків бюджету на соціальний захист у реалізації соціальної політики держави [Текст]/ А. Ю.Огінська // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 11-16.
22. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2018 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/367997-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2018-rik/>.
23. Оклеї І.В. Реформування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення / І. В. Оклеї:

тези доп. та наук. повідомл. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2010 р. – Х.: Кросроуд, 2010. – С. 499 – 502.

24. Орловський О.Я. Проблемні питання запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення / О. Я. Орловський // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 жовт. 2011 р. – Х.: Кросроуд, 2011. – С. 458 – 462.

25. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай] ; Центр Разумкова. - Київ : Заповіт, 2017. - 453 с.

26. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.

27. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

28. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.

29. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.

30. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2019 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14-2019-%D0%BF#Text>.

31. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.

32. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

33. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

34. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України: від 23 липня 2014 року № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.

35. Рад Н. С. Бюджетний процес в органах ПФУ: проблеми і перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_3/21%20-%20Ek%203-2008.pdf.

36. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2017. – 19 с.

37. Рудик В. Пріоритетність економічних чинників у реформуванні пенсійної системи України/ В. Рудик // Світ фінансів. - 2016. - № 3. - С. 20-30.

38. Слюсарчук О. П. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Слюсарчук О. П., Бутурлак Т. О. // Теорія та практика державного управління. -2013. - Вип. 2 (41).

39. Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // [Електронний ресурс] / Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2018. –Випуск 2.Том 3. - С. 31-34. - Режим доступу: http://lj.kherson.ua/2018/pravo02/part_3/9.pdf.

40. Стожок Л.Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.17 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Г. Стожок. – К., 2017. – 20 с.
41. Тесленко Т. Проблеми демографічної ситуації в Україні та Дніпропетровщини з урахуванням перспективи демографічного стану на період до 2050 року // Збірник наукових праць ДЕГУТ. Серія «Економіка і управління». – 2014. – Вип. 28. – С.262 – 269 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2014_28_35.
42. Ткаченко Л. Г. Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Г. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. праць. Матеріали I міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.); за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. - К.: Ніка-Центр, 2013. - С. 634-638.
43. Толуб'як В. Теоретико-організаційні основи реформування пенсійної системи України / В. Толуб'як // [Електронний ресурс] / Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. - 2009. - Вип. 3. - С. 240-248. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_31.
44. Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.
45. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В.Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.
46. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії // [Електронний ресурс]. - [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай]; Центр Разумкова. - Київ: Заповіт, 2017. - 453 с. <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.

47. Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Г. Хемій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2014. – Вип. 3. – С. 88-94.

48. Чугунов І.Я. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 1. – С. 80–97.

49. Чугунов І.Я., Суріна О.В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://firearticles.com/budgetna-systema/68-rozvitok-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrayini-chugunov-i-ya-surina-o-v.html>.

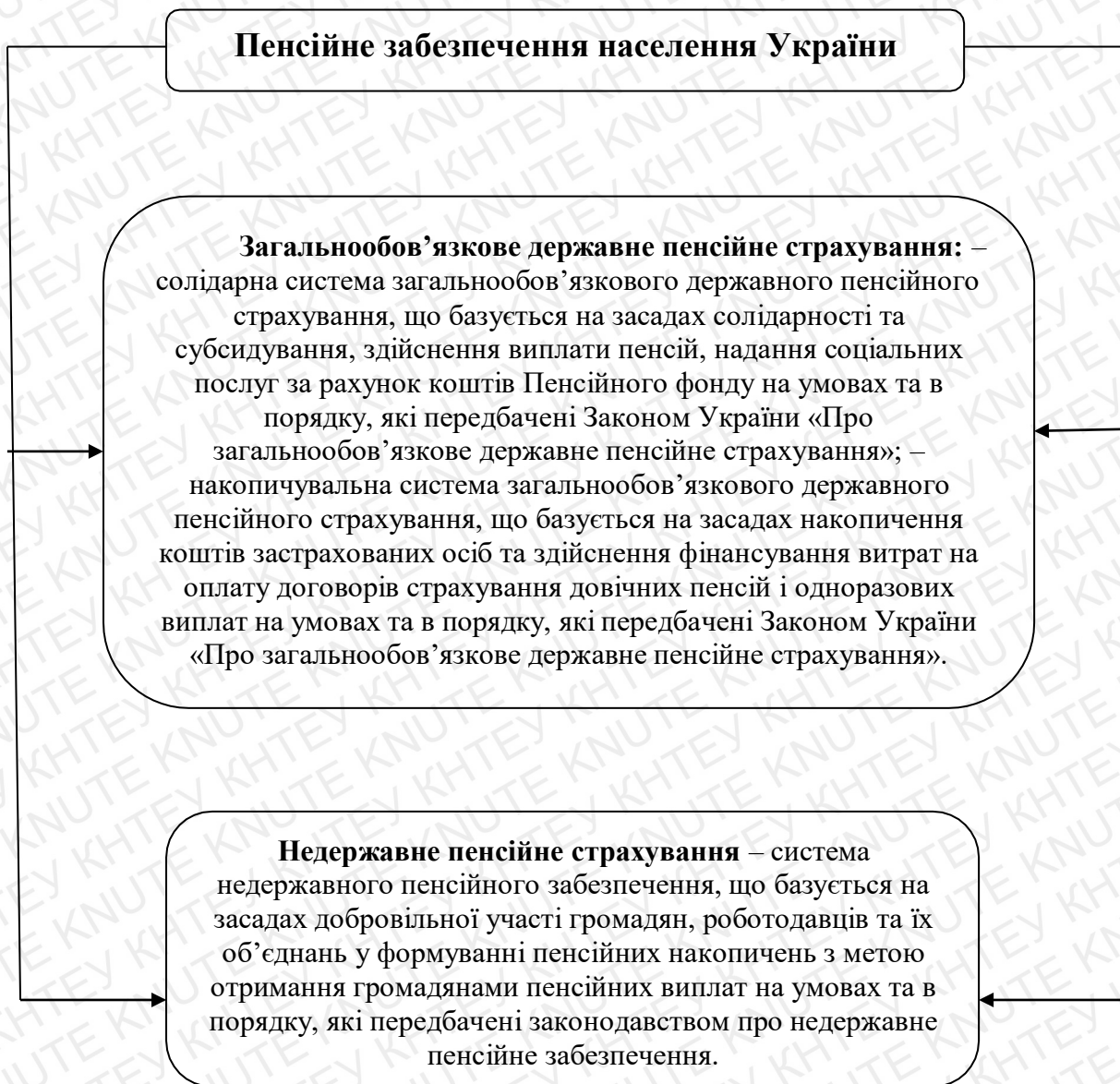
50. Шевчук Н.В. Інноваційні підходи до вирішення проблем пенсійного забезпечення населення в Україні / Н. В. Шевчук // [Електронний ресурс] / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 4. - С. 329-336. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_4_42.

51. Pestieau P. The Welfare State in the European Union. New York: Oxford University Press; Feldstein M. (2005).

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура системи пенсійного забезпечення населення [48]

Додаток Б

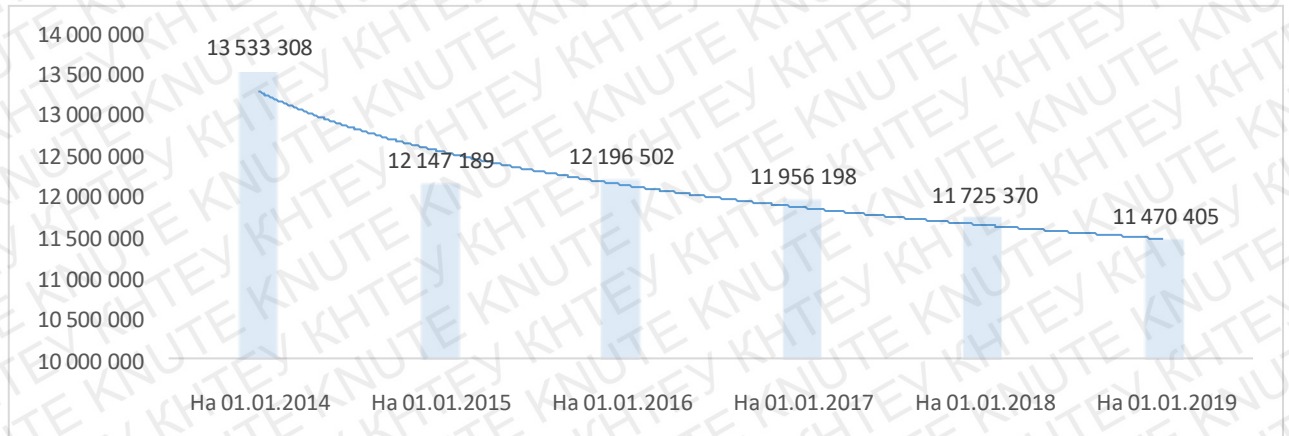

Рис.1. Динаміка чисельності пенсіонерів, осіб

Рис.2. Співвідношення середнього розміру пенсій та мінімального розміру пенсій

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Додаток В

**Динаміка темпів зростання видатків і власних надходжень
Пенсійного фонду України у 2014-2019 рр.**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього видатків, млрд грн	243,5	265,6	255,8	296,3	358,6	435,9
Темпи росту до базового року, %	100	109,1	105,1	121,7	147,3	179,0
Темпи росту до попереднього року, %	100	109,1	96,3	115,8	121,0	121,6
Усього власних надходжень, млрд грн	160,6	165,8	111,7	159,3	202,1	241,8
Темпи росту до базового року, %	100	103,2	69,6	99,2	125,8	150,6
Темпи росту до попереднього року, %	100	103,2	67,4	142,6	126,9	119,6
Частка власних доходів у загальних доходах ПФУ, %	66,0	62,4	43,7	53,8	56,4	55,6

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.